PROEFSTATION VOOR DE AKKER- EN WEIDEBOUW
WAGENINGEN

BEDRIJFSOPZET EN BEDRIJFSRESULTATEN VAN ENIGE AKKERBOUWBEDRIJVEN VAN 60-80 HA IN ZUIDWEST-NEDERLAND

Ervaringen op studiebedrijven 1961-1966

door

J. van der Ploeg

MEDEDELING Nr. 144 OKTOBER 1967

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
Woord vooraf	5
I. Inleiding	6
II. Korte beschrijving van de individuele bedrijven	8
Bedrijf A	8
Bedrijf B	9
Bedrijf C	10
Bedrijf D	11
Samenvattend overzicht van de bedrijfsorganisatie	12
III. De bedrijfsresultaten	14
a. Netto-overschot en arbeidsinkomen	14
b. Opbrengsten en bouwplan	15
c. Kosten	16
d. Arbeidsinkomen per man (per manjaar arbeid)	17
Samenvatting	19
Nabeschouwing	21
Bijlagen 1. Bedrijf A. Verg. LEI-bedrijven Zuidholl. eilanden gem.	24
2. Bedrijf B. Verg. LEI-bedrijven Zeeuwsche eilanden gem.	26
3. Bedrijf C. Verg. LEI-bedrijven Zeeuwsche eilanden gem.	28
4. Bedrijf D. Verg. LEI-bedrijven Zeeuwsche eilanden gem.	30
5. Samenvattend overzicht van de vier bedrijven	32

WOORD VOORAF

Gegevens omtrent de exploitatie van grote bedrijven zijn in ons land weinig voorhanden. Dit behoeft niet te verwonderen. In de eerste plaats is het aantal bedrijven, te betitelen als grootbedrijf, in ons land op de vingers van één hand te tellen. Maar ook het aantal bedrijven groter dan 50 ha bedraagt slechts ruim 1 % van het aantal landbouwbedrijven in Nederland.

Meer kennis en inzicht omtrent de problemen en mogelijkheden van grotere bedrijven zijn van belang te achten. Dit is o.a. nodig om een goed inzicht te krijgen omtrent de zakelijke voordelen die onderlinge samenwerking op kleinere bedrijven wel en niet kan bieden.

Het werd daarom nuttig geacht de ervaringen en resultaten in de praktijk verkregen op enkele studiebedrijven akkerbouw van 60 tot 80 ha, dus voor ons land grotere bedrijven, in een rapport vast te leggen. De ervaringen, ontwikkelingen en resultaten op deze studiebedrijven, in de eerste plaats bedoeld ter directe en plaatselijke oriëntatie van de RLVD, kunnen naar wij menen ook een bijdrage leveren in het algemeen, voor het inzicht omtrent de kenmerken van de exploitatie van het grotere bedrijf.

Dit verslag is samengesteld door de heer J. van der Ploeg van de Afdeling Bedrijfsonderzoek Akkerbouw (hoofd de heer ir. M. Draisma). De bedrijfseconomische onderzoekers van de RLVD in Goes en Dordrecht, de heren R. Krijger en L.K. Nienhuis verleenden hierbij hun medewerking.

De desbetreffende boeren die steeds hun volle medewerking gaven voor het krijgen van inzicht in de ervaringen en resultaten op hun bedrijven, zijn wij hiervoor zeer erkentelijk.

Hoofdafdeling Onderzoek Bedrijfsvraagstukken

Ir. C.J. Cleveringa

I. INLEIDING

Het produktievermogen per man neemt mog steeds toe dank zij de voortgaande ontwikkeling van de techniek.

In de akkerbouw zijn de mogelijkheden tot verdere produktievergroting per hectare voor vele bedrijven maar beperkt aanwezig. Wil in dat geval het groeiend produktievermogen per man tot uitdrukking komen, dan zal het aantal hectares per man moeten stijgen. De mogelijkheden om de oppervlakte van een bedrijf te vergroten, zijn in het algemeen echter zeer gering. Veelal zal daarom in de akkerbouw het aantal hectares per man moeten stijgen door een afname van het aantal mensen per bedrijf.

Naarmate een bedrijf groter is en er meer arbeiders in dienst zijn, zal deze aanpassing van arbeidsaanbod en arbeidsbehoefte bij een geleidelijke ontwikkeling minder moeilijkheden behoeven op te leveren.

Naast deze soepeler aanpassingsmogelijkheden wat de arbeidsbezetting betreft, heeft het grotere bedrijf nog enkele kenmerken.

Voor een economische exploitatie van werktuigen zijn steeds grotere oppervlakten van de desbetreffende gewassen nodig en dat des te meer naarmate de machines groter en duurder worden. Bij kleine oppervlakten vormen immers de vaste kosten als rente en afschrijving van de steeds omvangrijker investeringen in werktuigen een te zware last. Het grotere bedrijf zal dus eerder eigen machines rendabel kunnen maken.

Nog een belangrijk punt is, dat bij vele vormen van mechanisatie enkele mensen tegelijk nodig zijn om het werk rond te zetten. Ook als het mogelijk is alleen een maaidorser of rooimachine te bedienen, dan zijn voor een goede gang van zaken tegelijkertijd anderen voor de afvoer van de produkten noodzakelijk of gewenst. Wel komen er steeds meer mogelijkheden van éénmanssystemen bij diverse werkzaamheden. Alleen op de grotere bedrijven kunnen de nodige vaste mensen aanwezig zijn om alle werkzaamheden rond te zetten.

Als kenmerken van het grotere akkerbouwbedrijf in vergelijking met de kleinere, kunnen dus worden genoemd:

a. Gemakkelijker en soepeler aanpassing van arbeidsbezetting aan arbeidsbehoefte
b. Betere mogelijkheden tot rendabele exploitatie van eigen werktuigen
c. Het beter in staat zijn eigen machines te bemannen en het werk er mee rond te zetten.

Als in de praktijk deze kenmerken op de grotere akkerbouwbedrijven de mogelijkheid bieden tot een gunstiger verhouding tussen arbeid, grond en werktuigenkapitaal in vergelijking met relatief kleine akkerbouwbedrijven, dan moet dit in een voordeliger exploitatie tot uitdrukking komen. Uitgaande van eenzelfde opbrengstniveau moeten met name de bewerkingskosten (de kosten van arbeid, werktuigen en werk door derden) per eenheid produkt of per bewerkingseenheid op de grotere bedrijven lager kunnen zijn.

Naast deze kenmerken die men veelal geneigd is als voordelig voor het grotere bedrijf te zien, zijn ook andere naar voren te brengen waarbij mogelijk het tegengestelde het geval is.

Er heeft in ons land nog weinig doelgericht onderzoek plaatsgevonden naar de invloed van de bedrijfsgrootte bij de exploitatie van akkerbouwbedrijven. Het LEI voerde een tweetal studies uit met behulp van factoranalyse over akkerbouwbedrijven van 10 tot 72 ha in de IJsselmeerpolders. Door de werkgroep Zuidwestelijk kleigebied van de RLVD werden op grond van begrotingen van bedrijfsmodellen verschillende exploitatiemogelijkheden nagegaan voor bedrijven van 20 tot 135 ha.

Meer kennis omtrent problemen en mogelijkheden van het grotere akkerbouwbedrijf is van belang ook in verband met het inzicht in de mogelijke zakelijke voordelen van onderlinge samenwerking tussen kleinere bedrijven.

Met het oog hierop en de behoefte ook aan praktische informatie naast en ten behoeve van begrotingen en de interpretatie hiervan, werden in overleg met de RLVD enkele akkerbouwbedrijven van 60-80 ha, voor onze verhoudingen dus grote akkerbouwbedrijven, in het zuidwestelijk kleigebied als studiebedrijf gekozen.

Op elk van deze bedrijven waren op het ogenblik van keuze als studiebedrijf hiertoe nog verschillende bijzondere aanleidingen, gelegen in sterke vermindering van de arbeidsbezetting, bouwplanopvattingen, meer of minder eigen mechanisatie, e.d. Deze kwamen er echter alle op neer, dat op deze bedrijven door de boeren doelbewust gestreefd werd naar een zo goed mogelijke aanpassing van de exploitatie aan de zich wijzigende technische en economische omstandigheden vooral wat betreft de arbeidsbezetting, met gebruikmaking van de door de bedrijfsgrootte geboden mogelijkheden.

In dit verslag zijn de ervaringen en resultaten beschreven van vier grotere akkerbouwbedrijven in het zuidwesten van ons land, over de jaren 1962 tot en met 1965.

II. KORTE BESCHRIJVING VAN DE INDIVIDUELE BEDRIJVEN

De vier studiebedrijven, waarvan in dit verslag sprake is, zijn gelegen in het zuidwestelijk kleigebied op de Zuidhollandse en Zeeuwsche eilanden. Zij zijn alle vier aanzienlijk groter dan het gemiddelde van de LEI-bedrijven in dat gebied. Alle vier bedrijven zijn in de loop van de jaren dat zij studiebedrijven waren, op vrijwel volledige eigen mechanisatie overgegaan. Onderling vertonen de bedrijven vrij grote verschillen, o.a. in bouwplan. Wij geven hier eerst een korte beschrijving van de afzonderlijke bedrijven.

Bedrijf A: ca. 62 ha

De verkaveling is matig door een enigszins verspreide ligging in vijf blokken. De afstanden zijn echter niet groot, doordat alle land binnen een gebied met een straal van 2 à 2,5 km rondom de gebouwen is gelegen. De meeste percelen zijn goed bereikbaar langs verharde wegen. De perceelsvorm is veelal onregelmatig. Het bedrijf bestaat voor 2/3 deel uit grond met 35-45 % slib en een hoog kalkgehalte (5-10 %), 1/3 deel is lichter met ca. 30 % slib en 1-5 % kalk.

Al sedert 1954 wordt hier met drie man gewerkt (inclusief de boer).

Het bouwplan is zeer eenvoudig. Het omvat ca. 60 % graan, aanzienlijk meer dan op de Zuidhollandse eilanden waar het bedrijf gelegen is, de gewoonte is, en ongeveer 20 % suikerbieten. Daarnaast werden voor de vruchtwisseling nog erwten verbouwd (ca. 8 %) en wordt zo mogelijk een flinke oppervlakte land voor vlas verhuurd (ca. 12 %), waarin klaver wordt gezaaid. Het valt op, dat in het bouwplan geen aardappelen voorkomen, hetgeen voor dit gebied een uitzondering is. De boer geeft, mede omdat de grond vrij zwaar is, de voorkeur aan een minder intensief bouwplan met een lage arbeidsbezetting (al jaren 20 ha per man!) boven een intensiever bouwplan met meer personeel en aanzienlijk zwaardere investeringen.

Op een goed gemechaniseerde graanoogst is het bedrijf sinds lang ingesteld; er is een eigen maaidorser met graantank (eerst een getrokken maaidorser, later een zelfrijder) en een eigen stropers. Er is een graandroger en graanbewaring voor 180 ton (Mansholt-systeem).

Een groot deel van het stro wordt geperst van het land verkocht. Reeds enkele jaren wordt zo mogelijk graan op stam bijgekocht en wordt ook wel voor derden gemaaidorst. De capaciteit van de maaidorser is hiervoor ruim voldoende en er is tijd genoeg voor beschikbaar.

Het bieten rooien werd eerst door een loonbedrijf uitgevoerd. Nadat precisiezaaien en chemische onkruidbestrijding in bieten mogelijk zijn geworden,

is de oppervlakte belangrijk uitgebreid. Samen met een buurbedrijf zijn enkele jaren geleden een bietenrooier en zelflossende wagens aangeschaft, zodat ook hiervoor geen loonwerker meer nodig is. In voorjaar 1965 is ook een eigen precisiezaaimachine gekocht en een jaar later een rijendunner.

Erwten werden gemaaid en sedert 1959 uit het zwad gedorst. Dit opraapdorsen leverde toch altijd wat mindere kwaliteit erwten dan het dorsen vanaf de ruiter. In 1963 heeft het door slecht weer tot een volledig fiasco geleid. Nadien zijn geen erwten meer verbouwd.

Het bouwplan heeft de laatste tien jaren geen belangrijke wijzigingen ondergaan, behalve dat de suikerbietenteelt werd uitgebreid en na 1963 geen erwten meer worden verbouwd.

Voor vrijwel alle werkzaamheden zijn de nodige machines aanwezig. Ook het sproeien met chemische middelen gebeurt met een eigen machine, evenals precisiezaai van suikerbieten. De post werk door derden omvat dan ook vrijwel alleen vracht en weegloon (o.a. van suikerbieten), terwijl ook de steeds belangrijker aankoop van bestrijdingsmiddelen hieronder wordt geboekt.

Bijna alle werkzaamheden worden door de drie vaste mensen (incl. de boer) uitgevoerd. Alleen voor het bieten opëënzetten en schoonhouden wordt tot nu toe steeds enige, zij het afnemende losse hulp (van steeds hetzelfde gezin) aangetrokken.

Dit bedrijf van 60 ha kenmerkt zich dus door een eenvoudig, betrekkelijk extensief bouwplan zonder aardappelen, waar praktisch alle werk door drie man met een passende eigen werktuigeninventaris goed kan worden uitgevoerd.

Bedrijf B: ca. 75 ha

De verkaveling is vrij gunstig door ligging van de grond rondom de bedrijfsgebouwen, doorsneden door enkele wegen en een dijk. De afstanden zijn daardoor gering. De percelen zijn vrij groot maar wat onregelmatig van vorm. De grondsoort is overwegend kalkrijke zavel.

Het bouwplan vertoont met een 15 % consumptie-aardappelen en 15 % suikerbieten vrij veel overeenkomst met andere akkerbouwbedrijven op de Zeeuwsche eilanden waar dit bedrijf gelegen is. Naast granen worden verder nog erwten, graszaad en soms ook karwij verbouwd voor een goede vruchtwisseling en werkverdeling.

Op dit bedrijf is alles doelbewust erop gericht dat de exploitatie volledig door de drie aanwezige vaste mensen (inclusief de boer) met behulp van een complete eigen werktuigeninventaris kan plaatsvinden.

Voor het graan zijn aanwezig een zelfrijdende maaidorser met graantank,

een stropers, een klemlader voor het opladen van stro, een graandroger en opslagcapaciteit voor 240 ton. Het stro wordt verkocht van het land, op de vrachtauto te leveren.

Karwij en graszaad worden gezwadmaaid en uit het zwad gedorst. Erwten worden van stam of uit zwad gedorst.

De consumptie-aardappelen worden met een eigen tweerijïge wagenrooier gerooid en in een dichtbij gelegen gehuurde koelcel bewaard.

De suikerbieten worden met een gehuurde precisiezaaimachine gezaaid, volledig mechanisch gedund en de laatste paar jaren gerooid met een eigen wagenrooier.

De organisatie is in een jaar of vijf opgebouwd, nadat de (jonge) boer het bedrijf had overgenomen. Voordien werkten op dit bedrijf zes vaste arbeiders. Nadien zijn er naast de boer nog twee vaste mensen. Losse arbeiders worden niet ingeschakeld. Voor alle werkzaamheden zijn nu de nodige eigen machines aanwezig. Ook het sproeien van de bestrijdingsmiddelen gebeurt met een eigen machine. Van een loonwerkbedrijf behoeft dan ook vrijwel geen gebruik meer gemaakt te worden. De post werk door derden bestaat nu voor het grootste deel uit aangekochte bestrijdingsmiddelen en verder uit huur van een koelcel en vracht- en weegloon. (De eerste jaren werd nog meer door de loonwerker gedaan, nl. sproeien, bieten rooien en stro persen).

Kenmerkend voor dit bedrijf van 75 ha is dus, dat bij een normale intensiteit van het bouwplan met bieten en aardappelen, alle werkzaamheden doelbewust door drie man met eigen machines worden uitgevoerd waarbij zich geen bijzondere organisatorische moeilijkheden blijken voor te doen.

Bedrijf C: ruim 64 ha

De ligging en verkaveling zijn zeer gunstig: een rechthoekig blok, in de lengte doorsneden door een verharde weg en vrijwel geen sloten. Ook alle percelen zijn rechthoekig van vorm.

De grondsoort is kalkhoudende zavel met 15 à 25 % slib. Een deel is erg licht en daardoor slempgevoelig.

Het bouwplan heeft zich min of meer gestabiliseerd op 50 % graan, 25 % aardappelen en bieten en 25 % diverse gewassen voor vruchtwisseling en werkverdeling, nl. groene erwten, vlas en luzerne. Er worden veel groenbemestingsgewassen gezaaid.

Voor de graanoogst beschikt het bedrijf over een eigen zelfrijdende maaidorser met graantank. Er is een eigen droger en opslagcapaciteit voor 160, eventueel 200 ton graan. Het stro wordt los van het land verkocht voor een bedrag per hectare, soms wordt het eerst geperst door de loonwerker.

De aardappeloogst wordt met een eigen bunkerrooier uitgevoerd. Er is ruim 400 m^3 opslagruimte met koeling op het bedrijf aanwezig.

Voor de bieten is een eigen wagenrooier in gebruik. Op het erf is een ruime verharde opslagplaats voor de gerooide bieten.

Met een loonwerker is de afspraak gemaakt, dat deze met de plukmachine van een aanwezige combinatie van boeren,het vlas trekt. Het vlas wordt ongerepeld verkocht.

Voor vrijwel alle verzorgings- en oogstwerkzaamheden zijn er werktuigen op het bedrijf aanwezig. Ook voor het sproeien van bestrijdingsmiddelen is er een eigen sproeimachine. De loonwerker heeft dan ook heel weinig te doen: slechts precisiezaai en rijenbespuiting van suikerbieten en de bediening van de vlasplukmachine van de combinatie.

Ook op dit bedrijf worden de kosten van "werk door derden" voor het overgrote deel gevormd door de aankoop van bestrijdingsmiddelen en de uitgaven voor vracht- en weegloon van de produkten.

Op dit bedrijf werd tot voor enkele jaren nog vrij veel met hulp van losse arbeiders gewerkt. Nu wordt hier ook steeds meer al het werk door de boer en een paar vaste mensen verricht. Ook dit bedrijf wordt daardoor, bij een voor het gebied vrij normaal bouwplan, gekenmerkt door een organisatie gebaseerd op volledige eigen mechanisatie bij een zeer beperkte vaste arbeidsbezetting.

Bedrijf D: 59 ha

De ligging en verkaveling zijn gunstig, doorsneden door twee verharde wegen. Slechts één perceel ligt op enkele kilometers afstand van de gebouwen. Ook de perceelsvorm is merendeels gunstig. De grondsoort bestaat uit kalkrijke lichte tot zware klei.

Het bouwplan van dit bedrijf wordt sterk beïnvloed door de ongunstige arbeidssituatie in de naaste omgeving en de wisselende mogelijkheden om hierbij een passende oplossing te vinden.

De gemiddelde oppervlakte graan is vrij normaal voor dit gebied, nl. 40 %; soms meer, soms minder. Daarnaast worden suikerbieten verbouwd (10 %). Ook vlas en graszaad worden regelmatig - soms tot vrij grote oppervlakten - in het bouwplan opgenomen (in 1964 b.v. 22 % graszaad). Verder worden verbouwd: wat luzerne voor de drogerij, een paar maal enige hectares consumptieaardappelen, soms gewassen als erwten en bonen voor de conservenindustrie en tuinbonen voor zaadwinning. Soms worden ook meer of minder grote oppervlakten verhuurd (in 1963 b.v. ruim 28 %) of vindt enige deelbouw plaats.

Voor de oogst van granen, graszaad e.d., is een grote zelfrijdende maaidorser aanwezig. Na verscheidene jaren met individuele exploitatie wordt sedert oogst 1965 het maaidorsen in combinatie met een buurbedrijf gedaan. Op een droogvloer kan het produkt, zo nodig met behulp van een Prior droger, worden gedroogd en opgeslagen. Het stro wordt los of na persen door de loonwerker van het land verkocht. Een pers is niet aanwezig. Een sproeimachine wordt in combinatie met een ander bedrijf gebruikt.

Er is hier vrij veel werk voor de loonwerker: precisiezaaien en rooien van suikerbieten, vlas plukken, eventueel aardappelen rooien en stro persen. De post werk door derden omvat daarnaast belangrijke bedragen voor aankoop van bestrijdingsmiddelen en voor vracht- en weegloon van de produkten.

Door gebrek aan een goede trekkerchauffeur wordt alle trekkerwerk in principe door de boer zelf gedaan. De overige werkkrachten bestaan uit een oude arbeider die geen trekker bestuurt en 's winters afwezig is, en een man die zelf een bedrijfje met varkens en kippen bezit. Een volontair, een deelbouwer, een huurder van land en enkele losse mensen hebben daarnaast in achtereenvolgende jaren arbeid op het bedrijf verricht.

Dit bedrijf kenmerkt zich door een chronisch tekort aan vakbekwaam vast personeel. Het bedrijfsplan wordt van jaar tot jaar aan de mogelijkheden aangepast, b.v. door landverhuur en deelbouw of door inschakeling van een volontair, losse arbeider of loonwerker.

Samenvattend overzicht van de bedrijfsorganisatie

De vier studiebedrijven zijn relatief grote akkerbouwbedrijven waar de arbeidsbezetting de laatste jaren overeenkomt met ongeveer drie man personeel (inclusief de boer zelf), dus één man op 20 tot 25 ha cultuurgrond. Op de kleinere LEI-bedrijven was dit in deze periode nog 12 tot 15 ha per manjaar arbeid. In de eerste jaren van de verslagperiode moesten op deze bedrijven met hun grote oppervlakte per vaste man soms nog wel losse arbeiders worden ingeschakeld of van een loonbedrijf gebruik gemaakt worden. De laatste jaren bleek het dank zij de opgedane ervaring en met benutting van alle technische mogelijkheden, zeer goed mogelijk met een bezetting van drie man een oppervlakte tot 75 ha zonder enige hulp van buitenaf te bewerken. Veelal is men van mening nu zonder bezwaar een grotere oppervlakte met dezelfde inventaris en arbeidsbezetting te kunnen exploiteren met behoud van eenzelfde bouwplan.

Zoveel mogelijk wordt met eigen werktuigen alle werk verzet. De grondbewerking, het zaaien en de verzorging van de gewassen geschieden in eigen beheer. Alleen voor precisiezaai van suikerbieten is op drie van de vier bedrijven nog geen eigen machine aanwezig; deze wordt gehuurd of het werk door de loonwerker

uitgevoerd. Ook het sproeien is de laatste jaren in eigen hand genomen. Dit wordt voordeliger geacht, terwijl bovendien de machine aanwezig is op het ogenblik dat deze nodig is. Er blijkt ook ruim voldoende tijd voor te zijn.

Voor de oogst van granen, zaden en peulvruchten is op alle vier bedrijven een eigen grote zelfrijdende maaidorser met graantank beschikbaar. Op bedrijf D is dit, na jaren zelfstandige exploitatie, nu sedert oogst 1965 in combinatie met een buurbedrijf, waardoor de investering over een veel grotere oppervlakte is verdeeld. Alle vier bedrijven hebben een eigen graanbewaring: drie hebben een graandroger van het type Mansholt met de nodige opslagsilo's, terwijl het vierde over droogvloeren en een kachel beschikt. De oogst van de korrel en de bewaring worden dus volledig in eigen beheer uitgevoerd.

Bij het stro is dit niet het geval. Twee van de vier bedrijven hebben een eigen pers, de andere niet. Alle vier verkopen echter, indien mogelijk, het stro direct van het land, soms los (bedrijf C), soms geperst (eventueel door een loonwerker), soms geperst op de vrachtauto geleverd (bedrijf B). Naast de gebouwenruimte speelt hierbij de benodigde arbeid voor inschuren in deze periode een rol. Slechts zelden wordt enig stro ingeschuurd.

De suikerbieten worden op drie van de vier bedrijven met een eigen wagenrooier gerooid, in één geval (bedrijf A) samen met een buurbedrijf. Alleen bedrijf D, met de krapste arbeidsbezetting, laat de suikerbieten door een loonwerker rooien. In drie van de vier gevallen wordt het loof ondergeploegd.

Consumptie-aardappelen zijn belangrijk op twee bedrijven (B en C), die respectievelijk over een wagenrooier en een bunkerrooier beschikken. De aardappelen worden in een eigen of gehuurde bewaarplaats opgeslagen.

Alleen voor vlas zijn geen oogstwerktuigen aanwezig. Hierbij speelt de loonwerker een belangrijke rol of er wordt vlasland verhuurd (bedrijf A). Op bedrijf B wordt geen vlas verbouwd.

Slootonderhoud blijkt in dit gebied voor de bedrijfsorganisatie geen knelpunt te vormen. Door de overwegend vrij goede verkaveling is het aantal sloten beperkt, terwijl de resterende sloten voor een groot deel bij een waterschap o.d. in onderhoud zijn.

Belangrijk is ook dat op deze bedrijven geen vee van betekenis aanwezig is: op de bedrijven A en C worden alleen enig jongvee of enkele schapen op dijkgrasland gehouden, op de bedrijven B en D is in het geheel geen vee.

Steeds meer wordt al het werk op deze bedrijven door het eigen personeel uitgevoerd. Dit geldt b.v. ook voor het sproeien en die oogstwerkzaamheden, die enkele jaren geleden nog door de loonwerker werden uitgevoerd. Daarbij blijkt mede door de grote capaciteit van de moderne oogstwerktuigen, op enkele bedrijven een zekere overcapaciteit te bestaan waardoor veelal een nog grotere oppervlakte gewassen met dezelfde zeer beperkte arbeidsbezetting zou kunnen worden geoogst.

III. DE BEDRIJFSRESULTATEN

a. Netto-overschot en arbeidsinkomen

Voor deze vier grote studiebedrijven ligt het netto-overschot per hectare cultuurgrond in de periode 1962 tot en met 1965 ƒ 167,- boven het gemiddelde van de groep (kleinere) LEI-bedrijven uit hun eigen gebied (zie tabel 1).

Tabel 1. De bedrijfsresultaten van de bedrijven A, B, C en D (gem. 1962 t/m 1965)

	Oppervlakte cultuurgrond in hectares	Per ha cultuurgrond		Totaal	
		Netto-overschot	Arbeidsinkomen van de ondernemer	Netto-overschot	Arbeidsinkomen van de ondernemer (totaal)
Bedrijf A	61,60	ƒ 893	ƒ 968	ƒ 54999	ƒ 59605
Bedrijf B	75,95	ƒ 688	ƒ 754	ƒ 52337	ƒ 57288
Bedrijf C	64,12	ƒ 639	ƒ 691	ƒ 40965	ƒ 44334
Bedrijf D	59,08	ƒ 728	ƒ 814	ƒ 42970	ƒ 48104
Gemiddeld	65,19	ƒ 737	ƒ 807	ƒ 47818	ƒ 52333
LEI Zeeuwsche eilanden	37,49	ƒ 546	ƒ 714	ƒ 20470	ƒ 26768
LEI Zuidhollandse eilanden	36,37	ƒ 644	ƒ 804	ƒ 23422	ƒ 29241

Ook het vierjaarlijks gemiddelde netto-overschot van elk van de vier afzonderlijk, ligt boven het gemiddelde van dat van de betreffende LEI-groep.

Het jaarlijks netto-overschot per hectare cultuurgrond was in de jaren 1961 t/m 1965 in 15 van de 19 gevallen voor deze vier bedrijven relatief gunstig (zie de bijlagen waarin de verschillende jaargegevens van de afzonderlijke bedrijven zijn opgenomen).

Op deze vier grote akkerbouwbedrijven met een oppervlakte van gemiddeld 65 ha bleek het dus in de jaren 1962 t/m 1965 mogelijk om een hoger netto-overschot per hectare te bereiken dan het gemiddelde van de LEI-bedrijven waarvan de gemiddelde oppervlakte 36 à 37 ha was. Door hun grote oppervlakte was daardoor het totale netto-overschot en het totale arbeidsinkomen van de boer zeer veel hoger dan het gemiddelde van de LEI-groep.

Gemiddeld is het jaarlijks arbeidsinkomen per boer in deze jaren op deze bedrijven ruim ƒ 50000 geweest, of bijna het dubbele van het gemiddelde van de groep kleinere LEI-bedrijven, waar dit tussen de ƒ 25000 en ƒ 30000 heeft gelegen. Omgerekend per ha is het verschil in arbeidsinkomen van de boer op de grote en de kleinere bedrijven betrekkelijk gering. Van jaar tot jaar lopen de bedrijfsresultaten op elk van de bedrijven uiteraard nogal uiteen. Bij andere bedrijven is dit echter evenzeer het geval. Wellicht ten overvloede mag er hier nog wel op gewezen worden dat de berekeningen zoals bekend,

op pachtbasis zijn uitgevoerd voor bestaande grote bedrijven. Bij bedrijfsvergroting door aankoop van grond komen de verhoudingen geheel anders te liggen.

b. Opbrengsten en bouwplan

De oorzaken van een beter resultaat kunnen zowel aan de opbrengsten-, als aan de kostenkant liggen. Op deze grote bedrijven ligt de financiële opbrengst per hectare cultuurgrond gemiddeld ƒ 280,- lager dan bij de kleinere bedrijven. De onderlinge verschillen zijn echter zeer groot: er is in dit opzicht dus geen uniformiteit bij deze bedrijven.

De financiële opbrengsten zijn afhankelijk van (de intensiteit van) het bouwplan en van de opbrengsten van de gewassen. Twee van de vier bedrijven, nl. B en C, hebben een bouwplan dat iets intensiever is, met een groter aantal bewerkingseenheden per ha dan het gebied waarin ze zijn gelegen (zie tabel 2). Ze hebben iets meer aardappelen en suikerbieten verbouwd.

Tabel 2. Bedrijfsopbrengst en bedrijfsintensiteit (gem. 1962 t/m 1965)

	Per ha cultuurgrond		Bouwplan in % bouwland		
	Bruto financiële opbrengst	Aantal bewerkings-eenheden	Granen	Aardappelen	Suiker-bieten
Bedrijf A	ƒ 2193	109	60	-	20
Bedrijf B	ƒ 2326	130	40	13	12
Bedrijf C	ƒ 2246	138	46	14	17
Bedrijf D	ƒ 1982	109	39	1	12
Gemiddeld	ƒ 2187	122	46	7	15
Zeeuwsche eilanden	ƒ 2350	125	40	10	17
Zuidhollandse eilanden	ƒ 2819	148	37	23	18

De andere twee bedrijven, nl. A en D, verbouwen geen of zeer weinig aardappelen en hebben daardoor een (veel) extensiever bouwplan met een aanzienlijk lager aantal bewerkingseenheden per hectare. Het beleid is in dit opzicht geheel verschillend op deze bedrijven.

Uit de gegevens over de verschillende gewassen blijkt, dat de opbrengst per hectare van hetzelfde gewas niet van betekenis afwijkt van die op de andere bedrijven (zie tabel 3).

Wel ligt de kilogram-opbrengst van tarwe iets lager, die van gerst echter hoger, terwijl bij de suikerbieten geen verschil is. De tarweprijs ligt wat hoger, vermoedelijk als gevolg van afzet op een later tijdstip in verband met de eigen graanbewaring. Bij de gerst is er geen prijsverschil.

De financiële opbrengsten gemiddeld per hectare cultuurgrond op deze bedrijven vertonen individueel grote verschillen als gevolg van verschillen in bouwplan en bedrijfsintensiteit. De opbrengsten per hectare gewas (het opbrengstniveau) wijken echter niet af van het streekgemiddelde.

Tabel 3. Opbrengsten per ha gewas (gem. 1962 t/m 1965)

	Tarwe			Gerst			Suikerbieten		
	Opbrengst in kg	Prijs per 100 kg	Opbrengst in guldens	Opbrengst in kg	Prijs per 100 kg	Opbrengst in guldens	Opbrengst in kg	Prijs per 100 kg	Opbrengst in guldens
Bedrijf A	5003	35,83	1795	5234	30,63	1602	47863	70,13	3392
Bedrijf B	5186	34,58	1788	4934	29,13	1434	45646	67,08	3083
Bedrijf C	4773	35,05	1671	4755	30,65	1454	45958	67,28	3356
Bedrijf D	5187	33,58	1741	5592	29,75	1674	46077	73,95	3419
Gemiddeld	5037	34,76	1749	5129	30,04	1541	46386	69,61	3313
Zeeuwsche eilanden	5399	33,80	1827	4535	30,72	1396	46595	69,25	3263
Zuidhollandse eilanden	5113	33,32	1705	4642	29,91	1388	46510	69,46	3269

c. Kosten

De kosten per hectare liggen belangrijk (gemiddeld ƒ 447) lager dan op de LEI-bedrijven (zie tabel 4).

Tabel 4. De kosten in guldens (gem. 1962 t/m 1965)

	Kosten per hectare		Kosten per 100 bewerkingseenheden			
	totaal	bewerking	arbeid	werk door derden	werktuigen	bewerking
Bedrijf A	1300	704	307	90	254	651
Bedrijf B	1638	908	233	200	265	699
Bedrijf C	1607	858	256	97	270	623
Bedrijf D	1254	659	221	188	198	607
Gemiddeld	1450	782	254	144	247	645
Zeeuwsche eilanden	1804	1068	416	216	225	857
Zuidhollandse eilanden	2175	1297	432	223	233	888

Veruit het grootste verschil zit bij de bewerkingskosten (arbeid, werk door derden, werktuigen). Bij alle andere posten is het verschil betrekkelijk klein. Wel is het bouwplan op deze kosten bij de individuele bedrijven duidelijk van invloed.

Voor beoordeling van het niveau van de bewerkingskosten is vergelijking van de bewerkingskosten per 100 bewerkingseenheden (BE) het meest geschikt. De bewerkingskosten per 100 BE liggen op deze bedrijven laag. Wij zien op deze vier grotere bedrijven in vergelijking met de LEI-bedrijven over vier jaren dat:

1. de arbeidskosten ƒ 160 à ƒ 180 per 100 BE lagen waren,
2. de kosten van werk door derden ƒ 70 à ƒ 80 per 100 BE lager waren en
3. de werktuigkosten ƒ 15 à ƒ 20 per 100 BE hoger waren.

Hieruit volgen ƒ 200 à ƒ 240 lagere bewerkingskosten per 100 BE, dat is ongeveer 25 % lager dan het gemiddelde van de LEI-bedrijven. Dit wordt dus voornamelijk veroorzaakt door zeer lage arbeidskosten, terwijl ook de post werk door derden laag is. Op deze bedrijven wordt de laatste jaren zeer weinig werk door de

loonwerker verricht. Het grootste deel van het bedrag van "werk door derden" bestaat uit vracht- en weegloon, bestrijdingsmiddelen, eventuele koelhuishuur, e.d. die hieronder geboekt zijn. De werktuigkosten blijken daarbij slechts weinig hoger te liggen dan op de andere bedrijven. Ondanks de uiteraard zeer hoge totale kosten van een complete eigen mechanisatie blijken deze kosten dus relatief, dank zij de grote oppervlakte van deze bedrijven, niet hoog te zijn.

Op deze grote bedrijven wordt dus blijkbaar goedkoop gewerkt dank zij de zeer lage arbeidskosten.

d. Arbeidsinkomen per man (per manjaar arbeid)

De totale loonpost is op deze grote bedrijven van ca. 65 ha gemiddeld ongeveer even hoog geweest als gemiddeld op de veel kleinere LEI-bedrijven.

Om een nader inzicht te verkrijgen in de hoeveelheid bestede arbeid werd per jaar een schatting gemaakt van de bruto-loonkosten voor een vaste arbeider en werden de totale arbeidskosten daar door gedeeld. Het getal dat dan verkregen wordt, kan beschouwd worden als de gemiddelde arbeidsbezetting of als het aantal bestede manjaren per bedrijf (tabel 5).

De oppervlakte per "man" (per manjaar) bewerkt, loopt zeer sterk uiteen, nl. van 12 à 15 ha op de LEI-bedrijven gemiddeld tot bijna het dubbele op deze grote bedrijven (22 à 32 ha gemiddeld in deze vier jaren).

Er is reeds op gewezen dat het netto-overschot per hectare op deze grote bedrijven hoger is geweest. Het totale netto-overschot per bedrijf is daardoor dus zéér aanzienlijk groter. Dit werd bereikt bij een relatief zeer lage arbeidsbezetting.

Tabel 5. Gegevens per manjaar arbeid (per "man") (gem. 1962 t/m 1965)

	Aantal manjaren arbeid gemiddeld per bedrijf	Per manjaar arbeid (per "man")		
		oppervlakte cultuurgrond	arbeids-inkomen	nieuwwaarde dode inventaris
Bedrijf A	2,68	23,1	28364	37665
Bedrijf B	3,03	25,2	25254	51215
Bedrijf C	3,-	21,8	21700	38610
Bedrijf D	1,87	32,3	31777	46226
Gemiddeld	2,65	25,6	26774	43429
Zeeuwsche eilanden	2,59	14,7	15808	24243
Zuidhollandse eilanden	3,03	12,2	15855	22115

Per gemiddeld aanwezige arbeidskracht is het arbeidsinkomen (netto-overschot + arbeidskosten) dan ook ruim ƒ 10000 hoger geweest. Dit hoge arbeidsinkomen per arbeidskracht wijst op een zeer hoge arbeidsproduktiviteit, waardoor deze grote bedrijven ondanks onderlinge verschillen worden gekenmerkt. Het is duidelijk dat het weerstandsvermogen tegen een verdere stijging van de arbeidslonen op deze bedrijven dan ook aanmerkelijk groter is dan op de kleinere bedrijven.

Het bedrag aan machines en inventaris dat per man op deze grotere bedrijven aanwezig was, was zeer aanzienlijk, nl. gemiddeld ruim ƒ 43000. Op de LEI-bedrijven lag de nieuwwaarde van de dode inventaris ƒ 20000 per man lager. Per hectare uitgedrukt was het verschil in nieuwwaarde van de inventaris betrekkelijk gering. Voor de grote bedrijven lag dit gemiddeld wat boven en voor de LEI-bedrijven wat beneden de ƒ 1700 per ha.

SAMENVATTING

In dit verslag worden de bedrijfsorganisatie en de resultaten van vier grote akkerbouwstudiebedrijven van 60-80 ha in Zuidwest-Nederland over de periode maart 1962 tot maart 1966 beschreven.

De personeelsbezetting op deze grote bedrijven was zeer beperkt en wel ongeveer drie man inclusief de boer zelf. Dit komt overeen met één man per 20 à 25 ha cultuurgrond tegenover 12 à 15 ha per manjaar arbeid gemiddeld op de LEI-bedrijven in dezelfde gebieden.

Deze grote bedrijven hadden een vrijwel volledige eigen mechanisatie. Praktisch alle werkzaamheden inclusief sproeien, oogsten en graanbewaring, bleken er - na enkele jaren ervaring en metgebruikmaking van moderne technieken en middelen - zonder moeilijkheden door eigen mensen zonder hulp van buiten af te kunnen worden verricht. Dit bij 25 ha per man en een matig intensief bouwplan.

Op deze vier grote bedrijven bleek het in de jaren 1962 t/m 1965 mogelijk een netto-overschot te behalen, dat gemiddeld ƒ 167 per ha per jaar hoger lag dan het gemiddelde van de groepen LEI-bedrijven. Door hun grotere oppervlakte was daardoor het totale netto-overschot per bedrijf op de grote bedrijven zeer veel hoger. Ook het totale arbeidsinkomen van de boer was dus op de studiebedrijven veel groter dan gemiddeld op de LEI-bedrijven (Berekening op pachtbasis voor bestaande bedrijven).

De geldopbrengsten per hectare cultuurgrond van de studiebedrijven vertoonden grote verschillen door verschillen in bouwplan. Gemiddeld lag de financiële opbrengst per ha cultuurgrond op deze grotere bedrijven beneden die van de LEI-bedrijven (ƒ 280 per ha lager) bij een eveneens wat geringere bedrijfsintensiteit.

De opbrengsten per hectare van eenzelfde gewas verschilden weinig of niet van die op kleinere bedrijven.

Doorslaggevend voor het gunstige netto-overschot per hectare waren, bij overigens gelijke gewasopbrengsten, de lage kosten op deze bedrijven, nl. per ha ƒ 447 lager dan gemiddeld op de LEI-bedrijven. Speciaal de bewerkingskosten lagen er laag in deze vier jaren. Vergeleken met het gemiddelde van de LEI-groepen waren:

de arbeidskosten	ƒ 160 à ƒ 180	per 100 BE lager
de kosten van werk door derden	ƒ 70 à ƒ 80	per 100 BE lager
de werktuigkosten	ƒ 15 à ƒ 20	per 100 BE hoger

De bewerkingskosten per 100 BE lagen er dus ƒ 200 à ƒ 240, dat is ongeveer 25 % lager dan op de LEI-bedrijven. Blijkbaar is er op deze bedrijven aanzienlijk voordeliger gewerkt.

Opvallend was dat de uitvoering van totaal verschillende bouwplannen op deze studiebedrijven tot financiële resultaten van dezelfde orde van grootte heeft geleid. Niet een bepaald bouwplan maar een goede afstemming van arbeid en machines op oppervlakte en bouwplan bleek op deze grote bedrijven de doorslag te geven.

NABESCHOUWING

Er is in ons land, zoals opgemerkt is, nog weinig bekend over de exploitatie van grote akkerbouwbedrijven. Voor de zuidwestelijke akkerbouw kan in dit verband de studie van de Werkgroep Zuidwesten worden genoemd: "Oriëntatie naar mogelijke combinaties van arbeid, mechanisatie en bouwplan" (augustus 1966). In deze studie werd met behulp van lineaire programmering een serie bedrijfsmodellen begroot van 20 tot 135 ha.

Het is nu mogelijk de praktijkervaringen op deze studiebedrijven van 60-80 ha te vergelijken met bovengenoemde begrotingen.

Uit de begrotingen van de werkgroep kwam o.a. naar voren dat op bedrijven tussen de 20 en 135 ha bij verbouw van de traditionele akkerbouwgewassen een hoger netto-overschot per ha te bereiken viel naarmate de bedrijfsoppervlakte groter was. Van 25 à 35 ha tot 105 à 135 ha steeg het berekende netto-overschot van ca. *f* 420 tot ca. *f* 540 per ha, ofwel met ca. 30 %.

Vergeleken met de gemiddelde uitkomsten op de LEI-bedrijven (gem. ca. 35 ha) behaalden de hier bestudeerde vier bedrijven (gem. ca. 70 ha) over vier jaren een netto-overschot dat gemiddeld *f* 167 per ha hoger lag. Het gemiddelde netto-overschot op de studiebedrijven was daarbij *f* 737 per ha en daarmee ca. 30 % hoger dan gemiddeld op de LEI-bedrijven werd behaald.

Hogere resultaten per ha van deze grotere studiebedrijven in vergelijking met kleinere bedrijven zijn dus in overeenstemming met de aanwijzingen via de begrotingen. Zowel in de begrotingen als op de praktijkbedrijven werd het hogere netto-overschot bereikt bij lagere bewerkingskosten per eenheid. De resultaten van de studiebedrijven van 20 à 30 ha in hetzelfde gebied, op welke bedrijven ook doelbewust gestreefd wordt naar een organisatie met een minimum aan arbeid, zullen over enige tijd het inzicht in deze verhoudingen nog kunnen verdiepen.

Op de grote studiebedrijven werden over vier jaren gemiddelde gewasopbrengsten behaald, die overeen kwamen met die op de LEI-bedrijven. Dit ondersteunt het uitgangspunt bij de genoemde begrotingsstudies, waarin voor bedrijven van zeer verschillende oppervlakte gelijke kilogramopbrengsten van eenzelfde gewas werden aangehouden.

Bij de modellenstudie kwam naar voren dat vooral bij de grotere bedrijven (60 ha en groter) eenzelfde financieel resultaat kan worden bereikt met verschillende bouwplannen. Ook op deze grote praktijkbedrijven bleek dat resultaten van eenzelfde orde van grootte werden behaald bij totaal verschillende bouwplannen. Wel waren echter op ieder bedrijf de arbeid en machines op dit gekozen bouwplan afgestemd. In de praktijk blijken daarbij door inschakeling

van losse arbeidskrachten nog grotere variaties in bouwplan economisch mogelijk dan bij de begrotingen naar voren kwam. Bij de vergelijking van de vier studiebedrijven onderling kan nog opgemerkt worden dat de bedrijven A en D met een vrij extensief bouwplan (nl. resp. 20 en 13 % bieten en geen of bijna geen aardappelen) gemiddeld over deze vier jaren nog een duidelijk gunstiger netto-overschot per ha behaald hebben dan de bedrijven B en C met een intensiever bouwplan (resp. 25 en 31 % aardappelen en bieten, waarvan de helft aardappelen). Bij de studie met behulp van begrotingen kwamen wel in alle bouwplannen zowel aardappelen als bieten voor maar ook daar liep het percentage aardappelen in veel sterkere mate terug dan het percentage bieten als de bedrijfsoppervlakte groter werd. In het algemeen bleek uit de begrotingen, dat bij de grotere bedrijven het gunstigste bouwplan minder intensief was dan dat op de kleinere. Hoewel op de grote studiebedrijven de bouwplannen sterk uiteenliepen, was ook hier in de praktijk het gemiddelde bouwplan minder intensief dan gemiddeld op de kleinere LEI-bedrijven het geval was.

Bij de begrotingsstudies voor het zuidwesten kwam verder nog naar voren dat voor bedrijven van 75 ha en groter een volledig zelfstandige mechanisatie de beste resultaten gaf. Het overgangstraject waar beneden meer inschakeling van een loonbedrijf voordeliger werd, lag daarbij van 75 tot 60 ha. Bij 60 ha gaf een driemansbezetting met volledige eigen mechanisatie bij de begrotingen lagere financiële resultaten dan een tweemansbezetting met meer inschakeling van de loonwerker. De resultaten van een aantal van onze studiebedrijven wijzen erop dat dit beeld in de praktijk meer gevarieerd is. Op bedrijven van 60 ha blijken daarbij, zowel bij zelfstandige mechanisatie als bij het zeer veelvuldig inschakelen van de loonwerker, uitstekende bedrijfsresultaten verkregen te kunnen worden mits de gehele bedrijfsorganisatie erop is afgestemd.

Opgemerkt kan worden dat de ervaring op de praktijkbedrijven heeft geleerd, dat met de eigen apparatuur - vooral na vervanging, wat veelal vergroting van capaciteit betekent - geleidelijk een grotere oppervlakte kan worden bewerkt. De oppervlaktegrens waarbij geheel eigen mechanisatie tot de laagste kosten leidt, zal daardoor hoger komen te liggen. Ongetwijfeld is de opkomende neiging tot samenwerking, die op enkele van deze grote bedrijven reeds werd gesignaleerd, hiervan mee een uitvloeisel.

S 8262
vdPl/MR
300 ex.
18-9-1967

Bedrijf A. (verg. LEI-bedrijven Zuidhollandse eilanden, gemiddeld)

Tabel A1. Bedrijfsoppervlakte en bouwplan

Jaar	Oppervlakte in ha				Bouwplan in % Bouwland								Aantal bewerkingseenheden per ha	
	Cultuurgrond		Bouwland		Granen		Aardappelen		Suikerbieten		Overige gewassen			
1961	61,60	(36,74)	59,00	(33,42)	65	(36)	-	(22)	7	(18)	28	(24)	91	(141)
1962	61,60	(37,43)	59,00	(34,04)	48	(36)	-	(23)	17	(18)	35	(23)	106	(143)
1963	61,60	(35,42)	59,00	(32,83)	58	(38)	-	(23)	16	(18)	26	(21)	104	(145)
1964	61,60	(35,41)	59,00	(33,06)	60	(34)	-	(22)	21	(18)	19	(26)	102	(151)
1965	61,60	(37,21)	59,00	(34,89)	72	(38)	-	(23)	24	(19)	5	(20)	123	(154)
1962/1965	61,60	(36,37)	59,-	(33,70)	60	(37)	-	(23)	20	(18)	20	(22)	109	(148)

Tabel A2. Kosten, opbrengsten en resultaten in guldens per ha cultuurgrond

Jaar	Bewerkingskosten per ha		Bew. kosten in % van totale kosten		Totale kosten per ha		Totale opbrengsten per ha		Netto-overschot per ha		Arbeidsinkomen van de ondernemer per ha	
1961	604	(1202)	57	(58)	1069	(2064)	1515	(2378)	447	(314)	536	(438)
1962	615	(1196)	54	(58)	1144	(2076)	1966	(2622)	822	(546)	892	(667)
1963	636	(1268)	54	(60)	1175	(2102)	1691	(2136)	517	(34)	578	([illegible])
1964	785	(1324)	52	(60)	1500	(2209)	2564	(3152)	1064	(943)	1141	(1112)
1965	780	(1400)	57	(60)	1380	(2314)	2549	(3368)	1169	(1054)	1260	(1246)
1962/1965	704	(1297)	54	(60)	1309	(2175)	2193	(2819)	893	(644)	968	(804)

Tabel A3. Bewerkingskosten en bewerkingsinkomen per 100 bewerkingseenheden

Jaar	Arbeidskosten		Werk door derden		Werktuigkosten		Bewerkingskosten		Bewerkingsinkomen		Netto-overschot	
1961	307	(480)	66	(174)	289	(204)	662	(858)	1151	(1074)	489	(216)
1962	284	(443)	61	(193)	239	(212)	584	(848)	1361	(1232)	777	(384)
1963	285	(421)	71	(230)	255	(237)	611	(888)	1108	(914)	496	(26)
1964	366	(433)	116	(210)	289	(240)	770	(883)	1814	(1521)	1044	(638)
1965	292	(430)	113	(260)	232	(244)	637	(934)	1591	(1615)	954	(681)
1962/1965	307	(432)	90	(223)	254	(233)	651	(888)	1469	(1320)	818	(432)

Tabel A4. Enkele kengetallen (per ha cultuurgrond)

Jaar	Per ha cultuurgrond									
	Netto-overschot		Arbeidskosten		Arbeidsinkomen		Aantal BE		Nieuwwaarde dode inventaris	
1961	447	(314)	280	(679)	727	(993)	91	(141)	1634	(1478)
1962	822	(546)	300	(630)	1122	(1176)	106	(143)	1554	(1569)
1963	517	(34)	297	(601)	814	(635)	104	(145)	1703	(1521)
1964	1064	(943)	373	(648)	1437	(1591)	102	(151)	1566	(1890)
1965	1169	(1054)	357	(641)	1526	(1695)	123	(154)	1663	(1927)
1962/1965	893	(644)	332	(630)	1225	(1274)	109	(148)	1629	(1802)

Tabel A5. Enkele kengetallen.

Jaar	Geschat arbeids-jaarloon in guldens	Berekend aantal manjarenarbeid per bedrijf		Per manjaar arbeid (per "man")							
				Oppervlakte cultuurgrond		Arbeidsinkomen		Aantal bewerkings-eenheden		Nieuwwaarde dode inventaris	
1961	6500	2,65	(3,84)	22,8	(9,6)	16600	(9500)	2120	(1170)	37300	(14100)
1962	6500	2,85	(3,63)	21,6	(10,3)	24250	(12100)	2285	(1470)	34200	(16200)
1963	7000	2,61	(3,04)	23,6	(11,7)	19190	(7400)	2455	(1700)	40200	(21300)
1964	8200	2,80	(2,8)	22,-	(12,6)	31616	(20120)	2243	(1904)	34452	(23901)
1965	9000	2,45	(2,65)	25,1	(14,-)	38400	(23800)	3080	(2120)	41810	(27060)
1962/1965	7675	2,68	(3,03)	23,1	(12,2)	28364	(15855)	2516	(1798)	37665	(22115)

Bedrijf B. (verg. LEI-bedrijven Zeeuwsche eilanden, gemiddeld)

Tabel B1. Bedrijfsoppervlakte en bouwplan

Jaar	Oppervlakte in ha				Bouwplan in % bouwland								Aantal bewerkingseenheden per ha	
	Cultuurgrond		Bouwland		Granen		Aardappelen		Suikerbieten		Overige gewassen			
1962	75,50	(37,05)	74,50	(34,45)	37	(41)	13	(11)	12	(17)	38	(31)	131	(128)
1963	75,50	(37,63)	74,50	(34,79)	43	(38)	15	(10)	11	(15)	31	(37)	135	(121)
1964	75,50	(38,01)	74,50	(35,67)	46	(39)	13	(11)	13	(16)	28	(35)	127	(123)
1965	77,30	(37,26)	77,30	(34,87)	34	(42)	12	(10)	12	(18)	42	(30)	128	(129)
1962/1965	75,95	(37,49)	75,20	(34,95)	40	(40)	13	(10)	12	(17)	35	(33)	130	(125)

Tabel B2. Kosten, opbrengsten en resultaten in guldens per ha cultuurgrond

Jaar	Bewerkingskosten per ha		Bew. kosten in % van totale kosten		Totale kosten per ha		Totale opbrengsten per ha		Netto-overschot per ha		Arbeidsinkomen van de ondernemer per ha	
1962	868	(981)	55	(57)	1579	(1705)	2495	(2357)	916	(652)	967	(792)
1963	937	(1031)	56	(60)	1671	(1732)	1808	(1933)	137	(201)	198	(361)
1964	905	(1091)	55	(60)	1652	(1826)	2580	(2513)	928	(686)	998	(860)
1965	921	(1170)	56	(60)	1649	(1953)	2422	(2597)	773	(644)	852	(841)
1962/1965	908	(1068)	56	(59)	1638	(1804)	2326	(2350)	688	(546)	754	(714)

Tabel B3. Bewerkingskosten en bewerkingsinkomen per 100 bewerkingseenheden

Jaar	Arbeidskosten		Werk door derden		Werktuigkosten		Bewerkingskosten		Bewerkingsinkomen		Netto-overschot	
1962	220	(402)	240	(171)	206	(203)	666	(776)	1367	(1284)	701	(508)
1963	219	(419)	239	(209)	236	(228)	694	(856)	795	(1032)	101	(176)
1964	239	(431)	152	(226)	319	(231)	711	(888)	1440	(1449)	729	(561)
1965	255	(410)	170	(258)	298	(240)	723	(908)	1329	(1401)	606	(493)
1962/1965	233	(416)	200	(216)	265	(225)	699	(857)	1233	(1292)	534	(435)

Tabel B4. Enkele kengetallen (per ha cultuurgrond)

Jaar	Per ha cultuurgrond									
	Netto-overschot		Arbeidskosten		Arbeidsinkomen		Aantal BE		Nieuwwaarde dode inventaris	
1962	916	(652)	288	(514)	1204	(1166)	131	(128)	1780	(1467)
1963	137	(201)	296	(507)	433	(708)	135	(121)	1916	(1628)
1964	928	(686)	305	(533)	1233	(1219)	127	(123)	2090	(1637)
1965	773	(644)	326	(530)	1099	(1174)	128	(129)	2279	(1806)
1962/1965	688	(546)	304	(521)	992	(1067)	130	(125)	2016	(1635)

Tabel B5. Enkele kengetallen

Jaar	Geschat arbeids-jaarloon in guldens	Berekend aantal manjarenarbeid per bedrijf		Per manjaararbeid (per "man")							
				Oppervlakte cultuurgrond		Arbeidsinkomen		Aantal bewerkings-eenheden		Nieuwwaarde dode inventaris	
1962	6500	3,34	(2,93)	22,6	(12,7)	27200	(14745)	2950	(1610)	40200	(18550)
1963	7000	3,2	(2,73)	23,7	(13,8)	10230	(9760)	3200	(1670)	45400	(22500)
1964	8200	2,8	(2,5)	26,7	(15,4)	33257	(18758)	3434	(1884)	56350	(25191)
1965	9000	2,8	(2,19)	27,6	(17,-)	30330	(19970)	3520	(2180)	62910	(30730)
1962/1965	7675	3,03	(2,59)	25,2	(14,7)	25254	(15808)	3276	(1836)	51215	(24243)

Bedrijf C. (verg. LEI-bedrijven Zeeuwsche eilanden gemiddeld)

Tabel C1. Bedrijfsoppervlakte en bouwplan

Jaar	Oppervlakte in ha				Bouwplan in % bouwland						Overige gewassen		Aantal bewerkingseenheden per ha	
	Cultuurgrond		Bouwland		Granen		Aardappelen		Suikerbieten					
1961	64,12	(37,90)	63,58	(34,43)	39	(40)	15	(10)	18	(17)	26	(33)	136	(129)
1962	64,12	(37,05)	63,58	(34,45)	42	(41)	12	(11)	20	(17)	26	(31)	142	(128)
1963	64,12	(37,63)	63,58	(34,79)	41	(38)	16	(10)	18	(15)	25	(37)	138	(121)
1964	64,12	(38,01)	63,58	(35,67)	50	(39)	12	(10)	13	(16)	25	(35)	130	(123)
1965	64,12	(37,26)	63,58	(34,87)	50	(42)	15	(10)	15	(18)	20	(30)	140	(129)
1962/1965	64,12	(37,49)	63,58	(34,95)	46	(40)	14	(10)	17	(17)	23	(33)	138	(125)

Tabel C2. Kosten, opbrengsten en resultaten in guldens per ha cultuurgrond

Jaar	Bewerkingskosten per ha		Bew. kosten in % van totale kosten		Totale kosten per ha		Totale opbrengsten per ha		Netto-overschot per ha		Arbeidsinkomen van de ondernemer per ha	
1961	861	(1000)	60	(59)	1476	(1686)	1891	(2043)	415	(357)	461	(491)
1962	809	(981)	56	(57)	1439	(1705)	2489	(2357)	1049	(652)	1097	(792)
1963	851	(1031)	54	(60)	1580	(1732)	1696	(1933)	116	(201)	169	(361)
1964	819	(1091)	52	(60)	1581	(1826)	2436	(2513)	855	(686)	908	(860)
1965	954	(1170)	52	(60)	1828	(1953)	2363	(2597)	535	(644)	591	(841)
1962/1965	858	(1068)	54	(59)	1607	(1804)	2246	(2350)	639	(546)	691	(714)

Tabel C3. Bewerkingkosten en bewerkingsinkomen per 100 bewerkingseenheden

Jaar	Arbeidskosten		Werk door derden		Werktuigkosten		Bewerkingskosten		Bewerkingsinkomen		Netto-overschot	
1961	292	(444)	115	(143)	226	(197)	633	(784)	937	(1018)	304	(234)
1962	242	(402)	98	(171)	230	(203)	570	(776)	1307	(1284)	737	(508)
1963	257	(419)	100	(209)	260	(228)	617	(856)	701	(1032)	84	(176)
1964	251	(431)	95	(226)	281	(231)	628	(888)	1284	(1449)	656	(561)
1965	273	(410)	96	(258)	310	(240)	679	(908)	1060	(1401)	381	(493)
1962/1965	256	(416)	97	(216)	270	(225)	623	(857)	1088	(1292)	465	(435)

Tabel C4. Enkele kengetallen (per ha cultuurgrond)

Jaar	Per ha cultuurgrond									
	Netto-overschot		Arbeidskosten		Arbeidsinkomen		Aantal BE		Nieuwwaarde dode inventaris	
1961	415	(357)	398	(581)	813	(938)	136	(129)	1545	(1401)
1962	1049	(652)	345	(514)	1394	(1166)	142	(128)	1518	(1467)
1963	116	(201)	354	(507)	470	(708)	138	(121)	1731	(1628)
1964	855	(686)	328	(533)	1183	(1219)	130	(123)	1736	(1637)
1965	535	(644)	383	(530)	918	(1174)	140	(129)	2055	(1806)
1962/1965	639	(546)	352	(521)	991	(1067)	138	(125)	1760	(1635)

Tabel C5. Enkele kengetallen

Jaar	Geschat arbeids-jaarloon in guldens	Berekend aantal manjarenarbeid per bedrijf		OPer manjaararbeid (per "man)							
				Oppervlakte cultuurgrond		Arbeidsinkomen		Aantal bewerkings-eenheden		Nieuwwaarde dode inventaris	
1961	6500	3,93	(3,39)	16,4	(11,3)	13400	(10500)	2240	(1460)	21600	(15900)
1962	6500	3,4	(2,93)	18,8	(12,7)	26300	(14745)	2680	(1610)	28600	(18550)
1963	7000	3,25	(2,73)	19,7	(13,8)	9280	(9760)	2720	(1670)	34100	(22500)
1964	8200	2,6	(2,5)	25,-	(15,4)	29620	(18758)	3266	(1884)	43481	(25191)
1965	9000	2,73	(2,19)	23,5	(17,-)	21600	(19970)	3300	(2180)	48260	(30730)
1962/1965	7675	3,-	(2,59)	21,8	(14,7)	21700	(15808)	2992	(1836)	38610	(24243)

Bedrijf D. (verg. LEI-bedrijven Zeeuwsche eilanden gemiddeld)

Tabel D1. Bedrijfsoppervlakte en bouwplan

Jaar	Oppervlakte in ha				Bouwplan, in % bouwland								Aantal bewerkingseenheden per ha	
	Cultuurgrond		Bouwland		Granen		Aardappelen		Suikerbieten		Overige gewassen			
1961	59,08	(37,90)	58,08	(34,43)	56	(40)	3	(10)	9	(17)	32	(33)	113	(129)
1962	59,08	(37,05)	56,08	(34,45)	33	(41)	-	(11)	10	(17)	57	(31)	97	(128)
1963	59,08	(37,63)	56,08	(34,79)	43	(38)	-	(10)	11	(15)	46	(37)	104	(121)
1964	59,08	(38,01)	56,08	(35,67)	38	(39)	5	(10)	12	(16)	45	(35)	123	(123)
1965	59,08	(37,26)	56,08	(34,87)	43	(42)	-	(10)	14	(18)	43	(30)	110	(129)
1962/1965	59,08	(37,49)	56,08	(34,95)	39	(40)	1	(10)	12	(17)	48	(33)	109	(125)

Tabel D2. Kosten, opbrengsten en resultaten in guldens per ha cultuurgrond

Jaar	Bewerkingskosten per ha		Bew. kosten in % van totale kosten		Totale kosten per ha		Totale opbrengsten per ha		Netto-overschot per ha		Arbeidsinkomen van de ondernemer per ha	
1961	769	(1000)	61	(59)	1266	(1686)	1941	(2043)	675	(357)	743	(491)
1962	555	(981)	52	(57)	1061	(1705)	1692	(2357)	631	(652)	694	(792)
1963	647	(1031)	54	(60)	1208	(1732)	1813	(1933)	605	(201)	695	(361)
1964	786	(1091)	54	(60)	1470	(1826)	2219	(2513)	749	(686)	844	(860)
1965	648	(1170)	51	(60)	1279	(1953)	2204	(2597)	925	(644)	1024	(841)
1962/1965	659	(1068)	53	(59)	1254	(1804)	1982	(2350)	728	(546)	814	(714)

Tabel D3. Bewerkingskosten en bewerkingsinkomen per 100 bewerkingseenheden

Jaar	Arbeidskosten		Werk door derden		Werktuigkosten		Bewerkingskosten		Bewerkingsinkomen		Netto-overschot	
1961	330	(444)	155	(143)	196	(197)	681	(784)	1279	(1018)	598	(234)
1962	218	(402)	159	(171)	198	(203)	575	(776)	1227	(1284)	652	(508)
1963	243	(419)	184	(209)	198	(228)	625	(856)	1209	(1032)	584	(176)
1964	217	(431)	229	(226)	192	(231)	639	(888)	1248	(1449)	609	(561)
1965	206	(410)	178	(258)	205	(240)	589	(908)	1431	(1401)	841	(493)
1962/1965	221	(416)	188	(216)	198	(225)	607	(857)	1279	(1292)	672	(435)

Tabel D4. Enkele kengetallen (per ha cultuurgrond)

Jaar	Per ha cultuurgrond									
	Netto-overschot		Arbeidskosten		Arbeidsinkomen		Aantal BE		Nieuwwaarde dode inventaris	
1961	675	(357)	372	(581)	1047	(938)	113	(129)	1339	(1401)
1962	631	(652)	211	(514)	842	(1166)	97	(128)	1343	(1467)
1963	605	(201)	251	(507)	856	(708)	104	(121)	1460	(1628)
1964	749	(686)	267	(533)	1016	(1219)	123	(123)	1575	(1637)
1965	925	(644)	227	(530)	1152	(1174)	110	(129)	1368	(1806)
1962/1965	728	(546)	239	(521)	967	(1067)	109	(125)	1437	(1635)

Tabel D5. Enkele kengetallen

Jaar	Geschat arbeids-jaarloon in guldens	Berekend aantal manjarenarbeid per bedrijf		Per manjaar/arbeid (per "man")							
				Oppervlakte cultuurgrond		Arbeidsinkomen		Aantal bewerkings-eenheden		Nieuwwaarde dode inventaris	
1961	6500	3,39	(3,39)	17,4	(11,3)	18300	(10500)	1970	(1460)	23300	(15900)
1962	6500	1,92	(2,93)	31,1	(12,7)	26200	(14745)	3010	(1610)	41760	(18550)
1963	7000	2,12	(2,73)	27,9	(13,8)	23850	(9760)	2885	(1670)	40700	(22500)
1964	8200	1,93	(2,5)	30,6	(15,4)	31108	(18758)	3766	(1884)	48213	(25191)
1965	9000	1,49	(2,19)	39,6	(17,-)	45650	(19970)	4360	(2180)	54230	(30730)
1962/1965	7675	1,87	(2,59)	32,3	(14,7)	31777	(15808)	3505	(1836)	46226	(24243)

Bijlage 5.

SAMENVATTEND OVERZICHT VAN DE VIER BEDRIJVEN (GEMIDDELDEN VAN DE PERIODEN 1962, 1963, 1964 en 1965)

	Bedrijfsoppervlakte en bouwplan						Aantal bewerkingseenheden per ha
	Oppervlakte in ha		Bouwplan in % bouwland				
	Cultuurgrond	Bouwland	Granen	Aardappelen	Suikerbieten	Overige gewassen	
Bedrijf A	61,60	59,-	60	-	20	20	109
Bedrijf B	75,95	75,20	40	13	12	35	130
Bedrijf C	64,12	63,58	46	14	17	23	138
Bedrijf D	59,08	56,08	39	1	12	48	109
Gem. bedr. A t/m D	65,19	63,47	46	7	15	32	122
LEI-bedr. Zeeuwsche eilanden, gem.	37,49	34,95	40	10	17	33	125
LEI-bedr. Zuidhollandse eilanden, gem.	36,37	33,70	37	23	18	22	148

	Kosten, opbrengsten en resultaten in guldens per ha cultuurgrond.					
	Bewerkingskosten	Bew. kosten in % van de totale kosten	Totale kosten	Totale opbrengsten	Nettooverschot	Arbeidsinkomen v.d. ondernemer
Bedrijf A	704	54	1300	2193	893	968
Bedrijf B	908	56	1638	2326	688	754
Bedrijf C	858	54	1607	2246	639	691
Bedrijf D	659	53	1254	1982	728	814
Gem. bedr. A t/m D	782	54	1450	2187	737	807
Zeeuwsche eilanden	1068	59	1804	2350	546	714
Zuidhollandse eilanden	1297	60	2175	2819	644	804

	Bewerkingskosten en bewerkingsinkomen per 100 bewerkingseenheden					
	Arbeidskosten	Werk door derden	Werktuigkosten	Bewerkingskosten	Bewerkingsinkomen	Nettooverschot
Bedrijf A	307	90	254	651	1469	818
Bedrijf B	233	200	265	699	1233	534
Bedrijf C	256	97	270	623	1088	465
Bedrijf D	221	188	198	607	1279	672
Gem. bedr. A t/m D	254	144	247	645	1267	622
Zeeuwsche eilanden	416	216	225	857	1292	435
Zuidhollandse eilanden	432	223	233	888	1320	432

	Enkele kengetallen per ha cultuurgrond				
	Nettooverschot	Arbeidskosten	Arbeidsinkomen	Aantal BE	Nieuwwaarde dode inventaris
Bedrijf A	893	332	1225	109	1629
Bedrijf B	688	304	992	130	2016
Bedrijf C	639	352	991	138	1760
Bedrijf D	728	239	967	109	1437
Gem. bedr. A t/m D	737	307	1044	122	1710
Zeeuwsche eilanden	546	521	1067	125	1635
Zuidhollandse eilanden	644	630	1274	148	1802

Tabel 5 (vervolg)

	Enkele kengetallen					
	Geschat arbeids-jaarloon in guldens	Aantal manjarenarbeid per bedrijf	Per Manjaararbeid (per "man")			
			Oppervlakte cultuurgrond	Arbeids-inkomen	Aantal BE	Nieuwwaarde dode inventaris
Bedrijf A	7675	2,68	23,1	28364	2516	37665
Bedrijf B	7675	3,03	25,2	25254	3276	51215
Bedrijf C	7675	3,-	21,8	21700	2992	38610
Bedrijf D	7675	1,87	32,3	31777	3505	46226
Gem. bedr. A t/m D	7675	2,65	25,6	26774	3072	43429
Zeeuwsche eilanden	7675	2,59	14,7	15808	1836	24243
Zuidhollandse eilanden	7675	3,03	12,2	15855	1798	22115